

Slovenščina

Irena Orel, Andreja Žele

Slovenski jezik se je kot najzahodnejši južnoslovanski jezik izoblikoval iz praslovanske jezikovne skupine in se konec 6. st. ustalil v alpsko-kraškem in panonskem prostoru v porečjih Zilje, Drave in Mure; o tem pričajo tudi krajevna imena in zapisi osebnih imen. Preplavljali so ga germanski, romanski, madžarski stični tokovi, prepoznavni v besedju. Izkazuje nekatere skupne starinske sorodnosti z zahodnoslovanskimi jeziki in s hrvaškim (kajkavskim, čakavskim) narečjem. Od karantanske samostojnosti alpske slovanščine z zametki praslovenščine v *Brižinskih spomenikih* (10.–11. st.) in južnoslovanskega cerkvenega knjižnega jezika Cirila in Metoda v Spodnji Panoniji (9. st.), ga je s frankovsko-bavarsko nadvlado od pokristjanjevanja zaznamovala prostorska skrčitev, državna nesamostojnost, kljubovanje asimilatoričnim pritiskom ... (Zunaj) jezikovni vplivi so ga razcepili v številne krajevne govore, čez 40 narečij in 7 narečnih skupin. Izpričan je v ljudskem slovstvu in zapisih spovednih, molitvenih in prisežnih obrazcev, pridig, trubadurskih verzov. V 16. st. se je s podvigom reformatorja P. Trubarja (1550) uvrstil med prvih 15 jezikov s prevedeno Biblijo J. Dalmatina in z opisom v slovnici A. Bohoriča (1584) in se oblikoval kot trideželni osrednji knjižni jezik; ki se je z nabožnimi in uradovalnimi besedili, od srede 18. st. v vsej zvrstni raznolikosti, obdržal do srede 19. st. Označujejo ga narečna variantnost, skrb za jezikovno čistost, od 17. st. težnja po večji normativnosti in knjižno-govorjeni dvojničnosti. Jezikoslovno-kulturno ga je ovrednotil slavist J. Kopitar v prvi južnoslovanski znanstveni slovnici (1808). Po neuspešnih poskusih ločitve vzhodnoštajerskih preroditeljev in združitve iliristov/panslavistov je bil sredi 19. st. pisno reformiran kot skupni slovenski knjižni jezik z etimološko morfonološko podobo. V primerjalnoslovanski kontekst ga je vključil prvi profesor dunajske slavistike F. Miklošič. Po prvi svetovni vojni je nadomestil še od 18. st. razvijajoči se prekmurski knjižni jezik.

Začetek 20. st. zaznamujejo t. i. mladogramatične jezikoslovne razprave, ki preučujejo razvoj posameznih jezikovnih pojavov, in opisna slovnica A. Breznika. Zgodnje uveljavljanje slovenske različice strukturalnega funkcionalizma pomeni Breznikova razprava *Besedni red v govoru* (1908), ki izhaja iz členitve besedila po aktualnosti (v evropskem jezikoslovju uveljavljena šele v 30-ih letih). Vzporedno nastajajo Historična gramatika slovenskega jezika (*Konzonantizem, Dialekti in Morfologija*) in *Kratka zgodovina slovenskega jezika* (1938) s podanim razvojem slovenskega jezika od začetkov do sodobnih narečij F. Ramovša in temeljna zgodovinskorazvojna monografija *Slovanski jeziki* (1938, 1952) R. Nahtigala. Zgodovinske in narečne raziskave nadaljujejo T. Logar, J. Rigler in mlajši dialektologi na Inštitutu za slovenski jezik SAZU in na univerzah v Ljubljani, Mariboru in na Primorskem. Slovenska slovnica Breznikovih učencev A. Bajca, M. Rupla, R. Kolariča in J. Šolarja je bila natisnjena večkrat (1940, 1947, 1964, 1968, 1971). Jezikovnozgodovinski vidik je opuščen v Slovenski slovnici J. Toporišiča (1976, 1984, 2000), ki sodobni slovenski jezik opisuje na prvinah praškega strukturalizma (zlasti fonologijo in teorijo jezikovnih zvrsti). Na področju slovenskega besedotvorja uveljavlja pretvorbno-tvorbni vidik monografija *Slovensko skladenjsko besedotvorje* (1988, 2011) A. Vidovič Muhe.

Začetek 60-ih zaznamuje zasnova dveh temeljnih priročnikov – iz tradicionalističnega jezikoslovja izhajajočega *Slovenskega pravopisa* (1962) in poskusnega snopiča *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (1963) –, ki z informativno-normativno ambicijo izhajata iz praškega strukturalnega funkcionalizma. Ta je s *Slovarjem slovenskega knjižnega jezika I–V* (1970–1991) dobil trdno leksikografsko potrditev in tako omogočil izid *Slovenskega pravopisa* (2001), z monografijo *Slovensko leksikalno pomenoslovje* (2000) A. Vidovič Muhe pa tudi leksikološko osnovo za vsa nadaljnja slovarska dela. Temeljnega pomena je tudi dokončanje večdesetletnega slovarskega projekta *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V* (1976–2007) z avtorji F. Bezljajem, M. Snojem in M. Furlan. Razvoj korpusnega jezikoslovja in izoblikovanje besedilnih korpusov FidaPlus, GigaFida in Nova beseda sta omogočila razvoj korpusnih in jezikovnotehnoloških raziskav na Slovenskem.

Temeljne periodične publikacije so Slavistična revija, Jezik in slovstvo, Jezikoslovni zapiski, Slavia centralis, mednarodni zbornik Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies, znanstvena zbirka Zora (Maribor). Od l. 1964 deluje seminar za slovenski jezik, literaturo in kulturo, ki s pedagoškimi in raziskovalnimi učinki sega v mednarodni slavistični prostor in ob katerem se je razvil tudi Center za slovenščino kot drugi tuji jezik, ki deluje znotraj Oddelka za slovenistiko. Sprotno razpravo o slovenskem jeziku in književnosti v povezavi s šolstvom in kulturo vodi forum Slovlit (<http://mailman.ijs.si/listinfo/slovlit/>). Sloveniste in slaviste stanovsko povezuje Slavistično društvo Slovenije (<http://641.gvs.arnes.si/sds.html>) od 1935–, ki ga sestavlja trinajst področnih društev po Sloveniji.

Seminar za slovensko filologijo.
Univerza Ljubljana.

Arcticae horulae succisiva,

DE LATINOCAR-

NIOLANA LITERATVRA, AD
LATINÆ LINGVÆ ANALOGIAM

accommodata, Vnde Moshovitica, Rutenica,
Polonica, Boëmica & Lusatica lingua; cum
Dalmatica & Croatica cognatio,
facile deprehenditur.

PRÆMITTUNTUR HIS OMNI-
bus, tabellæ aliquot, Cyrilicam & Glagoliti-
cam, & in his Rutenicam & Mosho-
viticam Orthographiam
continentes,

ADAMI BOHORIZH.

КРИМА: ДІ-КАП:

ВСАМЪ НАЗНЪ СЛОЗНАТЪ ХОУЩЕ БОГА.
ЧРТАКСЪ БО-ВКІ ПРЪ-ВІТІМЪ СЪВЪСО СЪЗАНЪ.

Vsaki jesik bode Boga sposnal.

Omnis lingua confitebitur Deo.

πᾶσαι γλώσσαι ἐξομολογήσονται τῷ Θεῷ.

Ex Bibliotheca M. Domitii Tiberii Doublet

VVITEBERGÆ

ANNO M. D. LXXVIII.

1584.

V spomin veličastnega ime,
novanja daruje vam, veleučeni
gospod profesor ordinarij,
to knjigico ves vrani
A. Haerdes
V Gaden dne 7. okt. 1917.

gram I 15

Slika 17: Bohorič, Adam: *Arcticae horulae succisivae*.
Vvitebergae: [Haerdes Iohan. Cratonis], 1584.

FILOZOFSKA FAKULTETA V LJUBLJANI
ODD. ZA SLOVENISTIKO IN ODD. ZA SLAVISTIKO

Lex II 990/1
(11. ex)

SLOVENSKI
PRAVOPIS
1
P R A V I L A

SLOVENSKA AKADEMIJA
ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DRŽAVNA ZALOŽBA
SLOVENIJE

Slika 18: *Slovenski pravopis. I. Pravila*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1990.